

Руслан Леонідович ЯРЕМЧУК

(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ, ВЧИНЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У науковій статті запропонована інформаційна модель криміналістичної класифікації умисних вбивств, вчинених з використанням вогнепальної зброї в умовах правового режиму воєнного стану на території України. Зауважено, що такого роду надбання є проміжною ланкою на шляху до розробки дієвої методики розслідування умисних вбивств, що досліджуються. Це позитивно вплине на можливість розробки підвидових методик розслідування умисних вбивств як актуального та нагального запиту зі сторони органів досудового розслідування. Для досягнення поставленої мети проаналізовано наукові праці та нормативно-правові акти у вказаній сфері суспільного життя з метою висвітлення ґрунтовних позицій в частині принципів та підстав упорядкування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 115 Кримінального кодексу України. Розкрито змістовне наповнення поняття «вбивство» через призму кримінально-правового законодавства та криміналістичної науки.

Ключові слова: умисне вбивство, криміналістична класифікація, криміналістична характеристика, методика розслідування, вогнепальна зброя, воєнний стан, позбавлення життя, заподіяння смерті, систематизація, кримінальне правопорушення

Постановка проблеми. Конституцією України «закріплене невід’ємне право на життя людини, ніхто не може свавільно позбавити її життя. Саме тому, охорона життя людини – є найважливішим завданням кримінального права та процесу. Серед злочинів проти особи, умисне вбивство є найбільш

небезпечним для життя та здоров'я людини»¹. З даною ремаркою важко не погодитися, зважаючи на важкі наслідки та негативний прояв такого роду кримінального правопорушення як то «незаконне заподіяння смерті іншій людині в результаті такої умисної дії або бездіяльності, яка посягає безпосередньо і виключно лише на життя потерпілого»².

При цьому, такого роду кримінально-каране протиправне діяння характеризується важкими суспільно-небезпечними наслідками через незворотні біологічні процеси як то припинення функцій організму щодо забезпечення його життєдіяльності. Відзначені умисні акти поведінки підозрюваного знаходять своє відображення в навколишньому світі через заподіяння філологічної смерті особі потерпілого за допомогою фізико-механічної сили та (або) використання сторонніх засобів. Останні відзначаються своїм різноманіттям як за технічними показниками, так і функціональним призначенням. Не є виключенням й вогнепальна зброя, сутність котрої зосереджена власне в ураженні цілей (в т.ч. летальному).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості організації досудового розслідування вбивств були предметом дослідження багатьох вітчизняних вчених блоку кримінально-правових наук як то Ю. В. Александрова, О. О. Андрєєва, І. В. Борисенка, З. С. Галавана, Т. В. Ганжі, В. Я. Горбачевського, С. Ф. Здоровка, С. О. Книженко, В. О. Коновалової, А. Т. Кунтія, О. В. Мальцева, Т. П. Матюшкової, О. С. Саїнчина, А. В. Самодіна, В. Л. Синчука, Р. К. Сінельщикова, О. С. Сотули, К. Г. Шеленіної, В. Ю. Шепітька, А. А. Шульги та інших. Поряд з цим, не було приділено увагу розробці криміналістичної класифікації умисних вбивств, що вчиняються з використанням саме вогнепальної зброї (бойової, цивільної, мисливської або спортивної). Більше того, в сучасних реаліях – агресії росії проти України, активних бойових дій на території нашої держави, обігу великої кількості необлікованої вогнепальної зброї, перед органами досудового розслідування постають нові виклики та задачі, що потребують розробки відповідних практичних рекомендацій та теоретичних положень. Ці аспекти констатують недостатню наукову розробленість вказаного інституту, що спонукнуло нас до відповідних наукових пошуків.

Виклад основного матеріалу. Вчені-кримінологи визначають вбивство як: «протиправне, умисне або необережне позбавлення життя іншої особи, коли заподіяння смерті є підставою кримінальної відповідальності» або «винне кримінально каране посягання на життя іншої людини, що заподіює їй смерть»³. Стає зрозумілим, що автори наведених дефініцій ототожнюють зміст вини з підставою для настання кримінальної відповідальності, що суперечить встановленим нормам Закону України про

¹ Готра Г. Ю. Особливості кримінальної відповідальності за умисне вбивство при обтяжуючих обставинах. *Закарпатські правові читання* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. В. І. Смоланки, Я. В. Лазура, О. Я. Рогача. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2015. Т.2. С. 204.

² Дідківська Н. А. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. С. 68.

³ Дідківська Н. А. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. С. 68.

кримінальну відповідальність. Адже психічне ставлення особи підозрюваного до діянь не впливає на сам факт вчинення останнім кримінального правопорушення зазначеної категорії.

Зауважимо, що законодавець вважає «підставою кримінальної відповідальності – вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого Кримінальним кодексом України»¹. Щодо ж категорії необережності, з цього приводу доволі влучно відмічає В.М. Мамчур: «ще більше вчених не поділяли думку про виключення необережного позбавлення життя людини з поняття вбивства. В обґрунтування такої позиції ними були наведені ряд аргументів. Одним із цих аргументів був той, що звуження поняття вбивства не витікає зі змісту чинного кримінального законодавства. До цього ними додавалося те, що практично таке звуження може призвести до послаблення боротьби з необережними злочинами проти життя людини. Було вказано і на те, що з поняттям вбивства пов'язана уява про вчинення тяжкого злочину. Ця уява, на їх думку, повинна була б залишитись у людей, коли мова йде і про такий злочин, як «вбивство з необережності», оскільки і в цьому випадку людина позбавляється найбільш цінного – життя»². Ми повністю розділюємо думку автора та вважаємо, що все ж таки доцільно розмежовувати умисне вбивство та вбивство з необережності, зважаючи на центроване місце суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. В першому випадку особа-злочинець усвідомлює та бажає настання тяжких наслідків, а в другому – ні. Як результат, причинно-наслідковий зв'язок прослідковується в різниці ступеню суспільно-небезпечних діянь, що описуються.

Дещо суперечливою видається позиція щодо вбивства як «завжди акту жорстокості. Особлива жорстокість вбачається у нещадності до жертви, глумі над трупом, заподіянні особливо тяжких страждань присутнім при вбивстві близьким чи рідним потерпілого»³. Це зумовлено тим, що вбивство не завжди є умисним заподіянням смерті іншій особі, більше того з особливою жорстокістю, зважаючи на свідоме особисте ставлення вбивці до вчинюваних ним дій.

Відповідно до наявної судової практики, «умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних, психічних чи моральних страждань. Вирішуючи питання про те, чи було умисне вбивство особи вчинене з особливою жорстокістю, слід враховувати, зокрема, спрямованість умислу винної особи на позбавлення життя потерпілого саме у такий спосіб. Без такого умислу сама по собі кількість

¹ Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

² Мамчур В. М. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цієї особою службового або громадського обов'язку : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. С. 16.

³ Короленко М. П. Кваліфікація і класифікація умисних вбивств при обтяжуючих обставинах: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2002. С. 72.

тілесних ушкоджень, нанесених потерпілому, не є свідченням вчинення вбивства з особливою жорстокістю»¹.

Наприклад, 01 лютого 2010 року приблизно о 14 годині 00 хвилин громадянин Л., перебуваючи в будинку разом зі своєю співмешканкою громадянкою Б. та її ріднею, за обіднім столом, не бажаючи причиняти кому-небудь з присутніх тілесні ушкодження та позбавлення життя, дістав раніше знайдену помпову багатоцільову гладкоствольну вогнепальну рушницю «silan san ts» 12-го калібру для того щоб продемонструвати її присутнім.

Останній, не переконавшись в тому, що знайдена ним раніше рушниця є незарядженою, діставши її для демонстрації присутнім, лівою рукою відвів цівку рушниці в крайнє переднє положення і внаслідок чого стався випадковий постріл, що спричинив вогнепальне дробове сквозне поранення грудної клітки його співмешканці, яка сиділа за столом зліва від нього. Від отриманого вогнепального поранення громадянка Б. померла на місці пригоди².

Тоді як вчені-криміналісти в «понятті вбивства підкреслюють два моменти: неправомірність – відмежовуючи, таким чином, вбивство від інших випадків позбавлення життя, та його умисний характер, – відмежовуючи його від інших випадків неправомірного заподіяння смерті іншій особі»³. Варто доповнити дану інформаційну формулу ще однією характерною ознакою як то негативні наслідки кримінального правопорушення. Це обумовлено тим, що в криміналістичному сенсі результат протиправної діяльності завжди призводить до змін в навколишньому середовищі, які проявляються в матеріальному та ідеальному вираженні – сліди злочину.

Наведений підхід є «важливим із точки зору розробки криміналістичної характеристики злочинів, яка може здійснюватися з урахуванням, чи спричинили злочинні дії (бездіяльність) або не призвели до настання шкідливих наслідків, ознак наслідків і слідів злочину. У процесі вивчення наслідків і відображенні даних про них у характеристиках беруться до уваги латентність або очевидність, характер, види, масштаби, причини шкідливих наслідків, співвідношення місць їх виникнення з місцем скоєння злочинних діянь, локалізація шкідливих наслідків із точки зору соціальних сфер суспільства (у сфері праці, відпочинку і т. д.) та інші ознаки обстановки злочину (в містах і на селі, на відкритій місцевості, в приміщеннях і т. д.)»⁴. Такого роду причинна наслідковість розкриває

¹ Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 16 лютого 2010 р. (витяг). *Вісник Верховного суду України*. 2011. № 1 (125). URL: <https://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/845D7B8EBD12BBE8C2257877003B1C6F?OpenDocument>

² Кримінальна справа № № 1-247/10 : матеріали Комінтернівського районного суду Одеської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82705320>

³ Байлов А. В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. С. 103.

⁴ Рожик Є.М. Поняття та сутність наслідків злочину у криміналістиці. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 4 (32). №. 2. С. 136. URL: <https://kelmczasopisma.com/public/viewpdf/1591>.

сутність обставин події злочину та впливає на формування елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень будь-якого виду, типу чи категорії (в т. ч. й проти життя та здоров'я особи).

Зауважимо, що «поза сферою дії кримінального законодавства під вбивством іноді мають на увазі не лише злочинне позбавлення життя, але і спричинення побоїв, мордувань тощо. В онтологічному плані вбивство – це реальне соціальне, у тому числі кримінально-правове, явище»¹. Ми вважаємо, що охоплення змістовним наповненням зазначеної дефініції побоїв та мордувань є невиправданим, тому що основним безпосереднім об'єктом вбивства є саме життя людини. Власне технологія злочинної діяльності з досягнення кінцевої мети – позбавлення людини життя, може передбачати цілеспрямовані акти поведінки злочинця у вигляді побоїв, мордувань, удушення і т. п.

Продовжимо виклад основних положень з розкриття поняття «класифікація» як у деяких сферах суспільного життя, так і суто криміналістичному сенсі. Так, Н.М. Пархоменко у своєму монографічному рукописі зазначає, що «класифікація – це такий засіб дослідження явищ, який передбачає розподіл їх по групам, в залежності від загальних, суттєво важливих ознак схожості і відмінності цих явищ. Розподіл – це кінцевий етап класифікації. Йому передують: синтез і аналіз. Основне завдання способу дослідження, проведеного в рамках класифікації – знайти в багатоманітні явищ, в множині властивостей те головне і суттєве, що складає похідну основу»². З етимологічної точки зору наведена дефініція виглядає виправданою, зважаючи на методичний характер розкриття функціонального призначення такого роду інструменту. Проте, на наше переконання, саме кінцевим етапом класифікації є упорядкування за однорідними, однотипними, подібними та (або) значимими підставами і категоріями. Тобто процес розмежування за груповими чи видовими показниками передуює процесу упорядкування.

Дещо спірним є висловлювання О. М. Круглова, котрий в своєму дисертаційному дослідженні приділив окремо увагу сутності наукової класифікації. Автор зазначає, що «класифікація посідає важливе місце в будь-якій науці. Наукова класифікація – це впорядкований спосіб асоціації, а також розумової організації ідей, які представлені в мозку людини в формі понять. Класифікація ідей є важливим засобом пізнання. Сума всіх індивідуальних об'єктів, що мають визначені властивості, називається класом. Характеристики окремих типових об'єктів допомагають зрозуміти сутність такого класу в цілому та, класифікуючи поняття, з'єднати їх в системи»³. Асоціативні зв'язки безперечно відіграють важливу роль в

¹ Криміналістика: підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / кол. авторів: Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. С. 7.

² Пархоменко Н. М. Договір у системі права України: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 1998. С. 168-169.

³ Гультай М. М. Виявлення і виправлення слідчих та судових помилок у кримінальному процесі України : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2008. С. 97.

частині типізації об'єктів наукового пізнання за видами, типами чи класами. При цьому, викликають сумніви намагання автора використовувати форми понять для реалізації такого роду процесу через площину розумової діяльності чи організації ідей. Насамперед, вивчення, дослідження та порівняльний аналіз тотожностей об'єкта лежать в основі його подальшої наукової класифікації без призми суб'єктивізму.

В науковій літературі «розрізняють штучні і природні класифікації: на відміну від штучної (в її основі, як правило, лежать несуттєві ознаки об'єкта), в природній класифікації (називаній систематикою) максимальна кількість істотних ознак об'єкта визначається його положенням у системі. Розвиток науки пов'язаний з переходом від дескриптивних класифікацій (що впорядковують у зручній формі накопичені емпіричні результати) до структурних (сутнісних) класифікацій, що дозволяють розкрити сутність об'єктів, які класифікують»¹. Наведена різновидність допомагає встановити дисонанс між такими науковими категоріями як класифікація та структуризація, що нерідко є підмінними поняттями під час використання наукових методів синтезу та аналізу для систематизації об'єктів дослідження.

З цього приводу І. Б. Заверуха зазначає, що «структура і класифікація – це неоднакові категорії. Зокрема, класифікація передбачає наявність спільних для окремих елементів критеріїв, тоді як структура – цілісну єдність і взаємозв'язок чи взаємозумовленість складових частин (елементів) між собою»². Тоді як Великий тлумачний словник сучасної української мови під вказаним поняттям також розуміє «взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого; будова, або устрій чи організація чого-небудь»³, що виключає типізацію в єдину інформаційну модель шляхом упорядкування за індивідуальними показниками подібностей чи відмінностей.

Повертаючись до предметної області нашого дослідження, доцільно приділити увагу місцю та значенню криміналістичної класифікації в методиці розслідування кримінальних правопорушень. Відтак, вчений-криміналіст В.В. Тіщенко доходить висновку, що «основними критеріями, за якими проводиться криміналістична класифікація злочинів, мають бути елементи предметної діяльності: суб'єкт (особа злочинця); мотиви та цілі його дій; об'єкт злочину (особа потерпілого і предмет посягання); обстановка (просторово-часові та інші умови дійсності; механізм і результат злочину (в тому числі способи підготовки, вчинення та приховування злочинів, наслідки для потерпілого). Більше того, криміналістична класифікація злочинів дозволяє провести багатосторонній аналіз виділених категорій злочинів, синтезувати їх криміналістично значимі властивості і

¹ Гультай М. М. Виявлення і виправлення слідчих та судових помилок у кримінальному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2008. С. 18-19.

² Заверуха І. Б. Проблеми правового регулювання державного боргу України : дис. ...д-ра юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2007. С. 244.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови ; клад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. С. 1208.

дати відповідні криміналістичні характеристики таким категоріям злочинів»¹.

В даному контексті актуальною є думка Г. А. Матусовського. Останній відзначає, що «в основу криміналістичної класифікації злочинів повинні бути покладені два взаємозалежних критерії: 1) кримінально-правовий, що визначає нормативну сутність класифікації, передбаченої законом; 2) криміналістичний, що враховує чинники, пов'язані зі специфікою виявлення і розкриття злочинів різноманітних видів залежно від особливостей предмета посягання, обстановки приготування, вчинення і приховування злочину, його механізму і засобів, типології особи злочинця, мети і мотивації злочинних дій та ін.»². Відтак, диференційований підхід є основою під час розробки криміналістичної класифікації будь-яких кримінальних правопорушень, зокрема і тих, що нами досліджуються. Наведена наукова категорія є складовою частиною для побудови дієвої комплексної криміналістичної методики.

В. Б. Смелік зауважує, що «особливе значення класифікація злочинів відіграє в методиці розслідування злочинів, оскільки виступає підставою систематизації часткових (окремих) методик розслідування, причому відповідно поставлених дослідниками завдань можуть використовуватись не лише криміналістичні та кримінально-правові, а й кримінально-процесуальні, кримінологічні критерії»³. Тобто особа злочинця чи причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, процесуальні особливості здійснення кримінального провадження також можуть виступати підставами для формування криміналістичної класифікації.

На наш погляд найбільш універсальною є модель криміналістичної класифікації, яку запропонував Р. С. Белкін, а саме: 1) класифікації, пов'язані з суб'єктом злочину, коли злочини вчинені (одноосібно і групою; вперше і повторно; особами, що перебувають в особливих відносинах з безпосереднім об'єктом посягання або не перебувають в таких відносинах; дорослими злочинцями і неповнолітніми; чоловіками і жінками (ця класифікація має обмежену сферу застосування і стосується тільки деяких «суто чоловічих» злочинів або злочинів, вчинення яких більш властиве жінкам)); 2) класифікації, пов'язані з об'єктом злочину (за особою потерпілого; за характером безпосереднього предмета посягання; за місцем розташування безпосереднього предмета посягання; за способами і засобами охорони безпосереднього предмета посягання); 3) класифікації, пов'язані з об'єктивною стороною злочину (за способами вчинення злочину; за способами приховання злочину, якщо воно не входить як складова

¹ Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: дис. ...д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2003. С. 57-58.

² Криміналістика: підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / кол. авторів: Глібо В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. С. 366.

³ Смелік В. Б. Кореляційні зв'язки між окремими видами злочинів у сфері підприємництва (проблеми методики розслідування): дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. С. 63.

частина у спосіб вчинення злочину); 4) класифікації, пов'язані з суб'єктивною стороною злочину (злочини, вчинені із заздалегідь обдуманим умислом і умислом, що виник раптово)¹. Ми погоджуємося з такою концепцією та вважаємо, що криміналістичні та кримінально-правові підстави для класифікації кримінальних правопорушень, які автор поклав в основу наведеної вище інформаційної моделі, дозволяють виокремити істотні та ґрунтовні ознаки протиправних діянь за якісними показниками. Більше того, наведені критерії корелюються з елементами криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень як невід'ємної складової практичних рекомендацій та наукових положень щодо особливостей розслідування окремих видів злочинів.

З цього приводу влучно висловився В. Л. Синчук, який в своїй науковій праці зазначив наступне: «можна дійти висновку про те, що між криміналістичною класифікацією вбивств і криміналістичною їх характеристикою існують тісні, взаємообумовлюючі відносини, реалізація яких здійснюється у певній діалектичній послідовності. Схематично це можна представити таким чином. Спочатку здійснюються накопичення емпіричного матеріалу, виокремлення тих ознак, які притаманні саме цьому різновиду вбивств і які у перспективі можуть знайти своє відображення у криміналістичній характеристиці, що формується. Далі, на підставі сукупності цих ознак з'являється потреба у новій, окремій класифікаційній одиниці різного рівня узагальнення, тобто криміналістична характеристика вбивств як система криміналістично значущих відомостей (ознак), які мають істотне значення для їх розкриття та розслідування, створює певні умови щодо поповнення існуючої системи криміналістичної класифікації вбивств. Поява такої нової класифікаційної одиниці, в свою чергу, зумовлює необхідність її включення до системи існуючих криміналістичних методик і здійснення відповідних теоретичних розробок. У цьому аспекті вже сама криміналістична класифікація виступає системоутворюючою формою різних за змістом криміналістичних характеристик»². Тобто для формування дієвої науково-обґрунтованої методика розслідування окремих видів, типів чи груп кримінальних правопорушень як структурної складової криміналістичних знань, центральною категорією виступає саме змістовно побудована криміналістична класифікація.

А тому висвітливо позиції науковців та законодавців, щодо упорядкування умисних вбивств за кримінально-правовими та криміналістично значимими підставами. Так, диспозитивною частиною ст. 115 КК України класифікація умисних вбивств реалізовано зважаючи на кваліфікуючі ознаки такого роду умисного протиправного заподіяння смерті іншій людині, а саме: «1) двох або більше осіб; 2) малолітньої дитини

¹ Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. С. 24-25.

² Синчук В. Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання в методиці розслідування вбивств : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. С. 75-76.

або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності; 3) заручника або викраденої людини; 4) вчинене з особливою жорстокістю; 5) вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб; 6) з корисливих мотивів; 7) з хуліганських мотивів; 8) особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку; 9) з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його вчинення; 10) поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством; 11) вчинене на замовлення; 12) вчинене за попередньою змовою групою осіб; 13) вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого ст. ст. 116–118 КК України; 14) з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»¹. Законодавець в якості систематизуючого поділу використав додаткові ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 115 КК України, які вказують на підвищений ступінь суспільної небезпечності, впливаючи на санкційну частину. Таким чином переслідується ціль правильної кваліфікації злочинного діяння, що чітко відображає кримінально-правовий критерій.

Для повноти розуміння окресленої проблематики відобразимо й зарубіжний досвід класифікації умисних вбивств на законодавчому рівні. Так, відповідно до «глави 51 розділу 18 Зведення законів Сполучених Штатів Америки вбивства поділяються на два типи: «тяжкі» (*murder*), які бувають першого та другого ступеня, та так звані «прості» (*manslaughter*), які бувають умисні та неумисні»².

Тоді як «за кримінальним правом Республіки Польща, то тут слід зазначити, що попередні польські кримінальні кодекси 1932 та 1969 років не знали кваліфікованих видів цього злочину. Вони передбачали відповідальність лише за просте та привілейовані вбивства. В розділах 2 і 3 артикулу 148 нині діючого КК Республіки Польща 1997 року передбачено наступні види вбивств при обтяжуючих обставинах: 1) вчинене з особливою жорстокістю; 2) вчинене в зв'язку з взяттям заручника; 3) вчинене в зв'язку із зґвалтуванням; 4) вчинене в зв'язку з розбоєм; 5) вчинене з мотивів, що заслуговують на особливе засудження; 6) вчинене з використанням вогнепальної зброї чи вибухових матеріалів; 7) вбивство одним діянням більше ніж однієї особи; 8) вчинене особою, раніше засудженою за вбивство. В науці польського кримінального права виділення саме таких кваліфікуючих обставин викликає дискусію. Крім того, зауваження в польських науковців викликає різниця в розмірі покаранні між простим та кваліфікованим вбивством»³. Стає зрозумілим, що фактично обтяжуючи обставини вчинення умисного вбивства представляють собою кваліфікуючі

¹ Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

² Савченко А. В., Кузнецов В. В., Штанько О. Ф. Сучасне кримінальне право України: курс лекцій. 2-е вид., виправ. та доповн. К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. С. 606.

³ Маковецька Н. Є. Умисні вбивства за кримінальним правом України та Республіки Польща: юридичний аналіз складів злочинів: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. С. 36; Daszkiewicz K. Ciężkie zabójstwo (nowe regulacji w prawie karnym). *Monitor Prawniczy*. 1997. nr 12. S. 39

ознаки, що відображені у вітчизняному Законі України про кримінальну відповідальність та дозволяють розмежувати суспільно-небезпечне протиправне діяння з урахуванням об'єктивної сторони та суб'єкта реалізації такого.

Досліджуючи особу злочинця та потерпілого під час досудового розслідування сексуальних насильств, А. В. Старушкевич запропонував наступні критерії класифікації умисних вбивств, що вчиняються на сексуальній підґрунті, а саме: 1) за особливостями злочинця; 2) за попередньою судимістю злочинця; 3) за віковими характеристиками злочинця; 4) за кількістю учасників злочину; 5) за наміром особи злочинця; 6) за зв'язком вбивці з потерпілим; 7) за віковими та статевими характеристиками потерпілих; 8) за особливостями несексуальних мотивів; 9) за способом та знаряддями вчинення вбивств; 10) за способом приховування; 11) за місцем вчинення злочину; 12) за кількістю сексуальних вбивств; 13) за метою вчинення; 14) за поєднанням із статевими злочинами; 15) за умислом на вчинення вбивства¹. Залишається незрозумілим, що саме автор запропонованої вище криміналістичної класифікації умисних вбивств з мотивів сексуального характеру має на увазі під категорією «особливості злочинця». Можливо, мова йде про морально-психологічні якості особи злочинця, зважаючи на те, що далі перераховуються окремі елементи соціально-демографічних показників останнього як то вік, стать, наявність судимості і т. п.

І. С. Сиводед також зробив спробу класифікувати умисні вбивства військовослужбовців під час особливого періоду за наступними криміналістично значимими підставами: «1) згідно особливостей особистості злочинця; 2) умисні вбивства, вчинені раніше судимим особами з явною установкою до вбивств військовослужбовців України; 3) згідно з віковими і статевими характеристиками злочинців; 4) відповідно до кількості учасників злочину; 5) з метою здійснення вбивств; 6) за ознакою зв'язку вбивці і жертви; 7) за службовим положенням і військовим станом; 8) згідно з особливостями мотивів; 9) за способами і знаряддями скоєння вбивств; 10) за способом приховування умисних вбивств; 11) за місцем скоєння злочинів; 12) відповідно до кількості умисних вбивств, які відбуваються одним або кількома особами; 13) відповідно до мети; 14) при об'єднанні з іншими злочинами (убивство із зґвалтуванням, убивство через крадіжку, убивство із застосуванням вогнепальної зброї та ін.); 15) умисні вбивства з огляду на демографічні і соціальні особливості проживання злочинця та потерпілого»². Ми можемо помітити, що автори використовують подібні критерії для систематизації умисних вбивств різних типів, з урахуванням особливостей в частині соціально-демографічних особливостей особи потерпілого та мотиву вчинення

¹ Стратушкевич А. В. Особа злочинця та потерпілого як елемент криміналістичної характеристики сексуальних убивств: навчальний посібник. Київ: НВТ «Правник»; НАВСУ, 1997. С. 16–18.

² Сиводед І. С. Криміналістична класифікація вбивств військовослужбовців під час особливого періоду. *Актуальні проблеми політики*. 2020. Вип. 66. С. 25–26.

кримінального правопорушення. Це зайвий раз підтверджує дієвість використання уніфікованого підходу виокремлення ознак тотожностей чи відмінностей злочинів одного виду або типу.

Інші вчені-криміналісти використовують критерій повноти інформації про вчинене кримінальне правопорушення на початковому етапі розслідування для формування їх криміналістичної класифікації. Як приклад, О. С. Саїнчин пропонує «розділити всі умисні вбивства на дві великі групи: очевидні вбивства та вбивства, вчинені в умовах неочевидності»¹. Наведена концепція корелюється з типізацією слідчих ситуацій та виокремленням невідкладних слідчих (розшукових) дій і алгоритмів дій слідчого під час здійснення кримінального провадження відповідної категорії.

Нетривіальною видається думка В. Л. Синчука. Останній, вступаючи в полеміку з вченими-криміналістами, доходить науково-обґрунтованого висновку, що «у криміналістичній методиці розслідування вбивств на видовому рівні можуть бути виділені загальні видові та специфічні видові методики. До перших доцільно включити методики, розслідування вбивств за якими є типовими або відносно типовими, а до других – ті, що відрізняються індивідуальними рисами. При цьому більшість із зазначених різновидів у конкретному акті розслідування розглядаються як відповідні версії, що підлягають перевірці та з'ясуванню. Вбивства можуть бути піддані в криміналістичних цілях класифікації за певними криміналістично значущими ознаками ще й на підвиди, наприклад, за суб'єктом, способом, умовами, місцем вчинення. Йдеться про вбивства, які виходять за межі відповідної статті КК України, не перелічені в ній, але мають істотні криміналістичні ознаки, наприклад, вбивства, вчинені на релігійному ґрунті, вбивства у процесі протистояння організованих злочинних угруповань, вбивства з інсценуванням тощо»². Це позитивно вплине на можливість розробки підвидових методик розслідування умисних вбивств як актуального та нагального запиту зі сторони слідчих підрозділів Національної поліції України, Служби безпеки України чи Державного бюро розслідувань. Більше того, період дії правового режиму воєнного стану вносить свої корективи у службову діяльність процесуально незалежних осіб як відповідь на новітні виклики, що постають перед ними. Йдеться про видозмінені механізми злочинної діяльності на етапах підготовки, безпосередньо вчинення та приховування наслідків кримінального правопорушення; використання особою злочинця новітніх технологій та засобів досягнення кінцевої мети; адаптація та протидія зі сторони суб'єктів злочинності до сучасних методів та прийомів розслідування кримінальних правопорушень тощо.

Окрім цього, В. Л. Синчук пропонує побудову криміналістичної

¹ Сотула О. С., Саїнчин О. С. Кримінально-правова характеристика та основи розслідування умисних вбивств : монографія. Херсон-Одеса : Гельветика, 2018. С. 37–42.

² Синчук В. Л. Криміналістична класифікація вбивств. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1 (32). С. 146–147.

класифікації вбивств здійснювати за таких засад: 1) свого роду «чистої» криміналістичної класифікації злочинів об'єктивно існувати не може, тому що так чи інакше до неї входять об'єкти і елементи кримінально-правової класифікації і саме на її основі визначаються рівні та підрівні криміналістичної класифікації злочинів; 2) криміналістична класифікація повинна здійснюватися на підставі криміналістично значущих ознак, з урахуванням закономірностей розвитку та функціонування об'єктів дослідження; 3) криміналістична класифікація більш диференційоване утворення, оскільки включає в себе такі різновиди злочинів, які виходять за рамки класифікаційних побудов, що застосовуються у КК і це тісніше наближає її до запитів слідчої практики; 4) здійснення криміналістичної класифікації не є самоцілью, оскільки вона розглядається як підстава для побудови системи окремих криміналістичних методик»¹. Остання ремарка вдало описує значення та місце криміналістичної класифікації в складній системі взаємопов'язаних теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо особливостей організації досудового розслідування будь-яких кримінальних правопорушень. Тобто остання наукова категорія виступає причиною, тоді як перша – наслідком.

Висновки. Таким чином, аналіз нормативно-правових актів у вказаній сфері суспільного життя, вивчення наукової літератури та позицій учених щодо упорядкування різновидів умисних вбивств, а також емпіричне дослідження архівних матеріалів кримінальних проваджень (кримінальних справ) та інформації з Єдиного державного реєстру судових рішень дозволило нам класифікувати умисні вбивства, що вчинені з використанням вогнепальної зброї в умовах дії правового режиму воєнного стану, за наступними криміналістично значимими підставами:

1) за кількістю осіб потерпілих (умисне вбивство однієї особи; умисне вбивство двох або більше осіб);

2) за віком особи потерпілого (умисне вбивство особи віком до 14-ти років; умисне вбивство неповнолітньої особи; умисне вбивство повнолітньої особи);

3) за соціальним статусом особи потерпілого (умисне вбивство жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності; умисне вбивство члена сім'ї або колишнього подружжя; умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового обов'язку; умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою громадського обов'язку);

4) за кількістю осіб злочинців (умисне вбивство вчинене одноосібно; умисне вбивство вчинене за попередньою змовою групою осіб);

5) за суб'єктивною стороною (умисне вбивство з корисливих мотивів; умисне вбивство з хуліганських мотивів; умисне вбивство з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його

¹ Синчук В. Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання в методиці розслідування вбивств : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. С. 80.

вчинення; умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості; умисне вбивство вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб; умисне вбивство вчинене на замовлення);

6) за кількістю епізодів або особливим правовим становищем особи злочинця (умисне вбивство вчинене особою, яка вперше його вчинила; умисне вбивство вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого ст. ст. 116–118 КК України);

7) за формою насильницьких дій (умисне вбивство поєднане із згвалтуванням; умисне вбивство поєднане із сексуальним насильством; умисне вбивство вчинене із особливою жорстокістю);

8) за місцем реалізації злочинного умислу (умисне вбивство вчинене в межах населеного пункту або поза його межами; умисне вбивство вчинене в транспортному засобі; умисне вбивство вчинене за місцем офіційної реєстрації особи потерпілого чи злочинця; умисне вбивство вчинене на території, що відноситься до зони ведення бойових дій; умисне вбивство вчинене на звільнених від окупації території України; умисне вбивство вчинене на тимчасово окупованій території);

9) за використанням знаряддя для досягнення злочинного задуму (умисне вбивство вчинене з використанням бойової зброї; умисне вбивство вчинене з використанням цивільної зброї; умисне вбивство вчинене з використанням мисливської зброї; умисне вбивство вчинене з використанням спортивної зброї).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байлов А. В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 200 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови ; клад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
3. Готра Г. Ю. Особливості кримінальної відповідальності за умисне вбивство при обтяжуючих обставинах // Закарпатські правові читання : Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. В. І. Смоланки, Я. В. Лазура, О. Я. Рогача. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2015. Т. 2. С. 204–208.
4. Гультай М. М. Виявлення і виправлення слідчих та судових помилок у кримінальному процесі України : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2008. 205 с.
5. Дідківська Н. А. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 252 с.
6. Заверуха І. Б. Проблеми правового регулювання державного боргу України : дис. ...д-ра юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2007. 441 с.

7. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 207 с.

8. Короленко М.П. Кваліфікація і класифікація умисних вбивств при обтяжуючих обставинах: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2002. 203 с.

9. Криміналістика: підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / кол. авторів: Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.

10. Кримінальна справа № 1-247/10 : матеріали Комінтернівського районного суду Одеської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82705320>.

11. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

12. Маковецька Н.Є. Умисні вбивства за кримінальним правом України та Республіки Польща: юридичний аналіз складів злочинів: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. 229 с.

13. Мамчур В. М. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 208 с.

14. Остапенко Л. А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (статті 116, 117, 118 КК України) : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 214 с.

15. Пархоменко Н. М. Договір у системі права України : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 1998. 196 с.

16. Рожик Є. М. Поняття та сутність наслідків злочину у криміналістиці. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 4 (32). №. 2. URL: <https://kelmczasopisma.com/public/viewpdf/1591>.

17. Савченко А. В., Кузнецов В. В., Штанько О. Ф. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій. 2-е вид., виправ. та доповн. К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. 636 с.

18. Сиводєд І. С. Криміналістична класифікація вбивств військовослужбовців під час особливого періоду. *Актуальні проблеми політики*. 2020. Вип. 66. С. 23–29.

19. Синчук В. Л. Кореляційні залтжності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання в методиці розслідування вбивств : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 222 с.

20. Синчук В. Л. Криміналістична класифікація вбивств. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1 (32). С. 140–147.

21. Смелік В. Б. Кореляційні зв'язки між окремими видами злочинів у сфері підприємництва (проблеми методики розслідування) : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 251 с.

22. Сотула О. С., Саїнчин О. С. Кримінально-правова характеристика та основи розслідування умисних вбивств : монографія. Херсон-Одеса : Гельветика, 2018. 928 с.

23. Стратушкевич А. В. Особа злочинця та потерпілого як елемент криміналістичної характеристики сексуальних убивств: навчальний посібник. Київ: НВТ «Правник» ; НАВСУ, 1997. 63 с.

24. Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : дис. ...д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2003. 445 с.

25. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 16 лютого 2010 р. (витяг). *Вісник Верховного суду України*. 2011. № 1 (125). URL: <https://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/845D7B8EBD12BBE8C2257877003B1C6F?OpenDocument>.

26. Daszkiewicz K. Ciężkie zabójstwo (nowe regulacji w prawie karnym). *Monitor Prawniczy*. 1997. № 12. S. 34–58.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2024

Ruslan L. YAREMCHUK

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

CRIMINAL CLASSIFICATION OF INTENTIONAL MURDER COMMITTED WITH THE USE OF A FIREARMS UNDER MARTIAL LAW

The scientific article proposes an information model of forensic classification of intentional murders committed with the use of firearms under the legal regime of martial law on the territory of Ukraine. It is noted that such an acquisition is an intermediate link on the way to developing an effective methodology for investigating the intentional murders under investigation. This will positively affect the possibility of developing subspecies methods for investigating intentional murders as a relevant and urgent request from the pre-trial investigation bodies. To achieve the set goal, scientific works and regulatory legal acts in the specified sphere of public life were analyzed in order to highlight sound positions in terms of the principles and grounds for regulating criminal offenses provided for in Article 115 of the Criminal Code of Ukraine. The substantive content of the concept of «murder» is revealed through the prism of criminal law and forensic science.

Keywords: *intentional murder, forensic classification, forensic characteristics, investigation methodology, firearms, martial law, deprivation of life, causing death, systematization, criminal offense*